

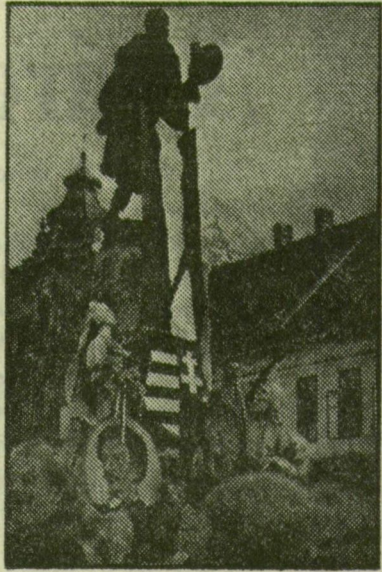

Szegeden kezdődött a forradalom?

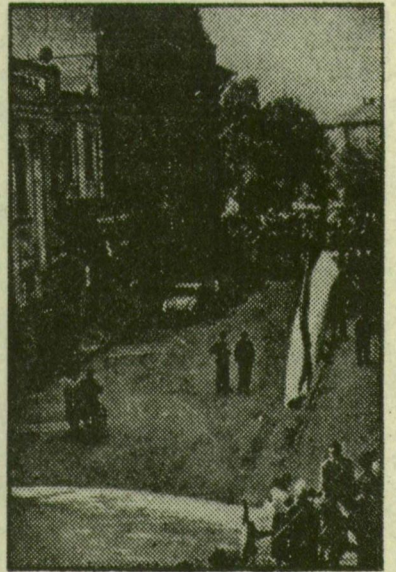
A válasz: igen. Először talán Bill Lomax jelentette ki 1956-tal foglalkozó könyvében, de arra a történelmi tényre utalnak a visszaemlékezések, a dokumentumok is, hogy Szegeden kezdődött a forradalom.

Az 1956-os népfelkelés szegedi eseményeire emlékező összeállításunk nem támaszkodhatott tudományos igényű feldolgozásra, mert az ilyen jellegű történelmi, szociológiai dolgozat még nem született meg. Az események néhány szemtanúja szólal meg, a Megyei Levéltár és a Szegedi

Múzeum fotóára jóvoltából fontos dokumentumokat közlünk, a visszarendezés módjára is utalunk. Az összeállítás szerkesztője, Ujszászi Ilona korábban — a Szegedi Egyetem című lap munkatársaként — a tudományegyetem egykori oktatóival beszélgetett 1956-ról. A visszaemlékezésekből egyfajta eseménytörténet is kirajzolódott. Az így összeállt mozaikkép korántsem teljes, ezért arra kérjük olvasóinkat, hogy otthon feltűnő fotóikkal, eddig szűk körben elmondott emlékeikkel keressék fel szerkesztőségünket!

Kaló Flórián színművész szavalattal lelkesítette a tömeget.

A tragikusan végződő takaréktári sortűz előtti pillanatok, az október 26-i naggyűlésen.

AZ ESEMÉNYEK SODRÁBAN

A néptanács elnöke

— Hogyan emlékszik vissza az 1956-os forradalom szegedi előzményeire dr. Perbirtó József, a városi néptanács elnöke?

— ... Egy angol történész szerint az 1956-os forradalom Szegeden kezdődött. Az egyetemen belül röplapokon terjesztették a fölhívást (a budapesti bölcsészek és a szegedi jogászok szövegezésében) az orosz nyelv oktatása ellen, s október 18-án naggyűlésre kért engedélyt tőlem, a jogi kar dékánhelyettesétől a diákság. A rektori tanácsban az éppen Szegedre érkezett művelődési miniszterrel (Könyv Albert) konzultálva megadtam az engedélyt. Tettem ezt azért is, mert — a hangulatból következően — ha nem egyezek bele, akkor is megtartották volna a gyűlést. Ezen a miniszter is részt vett, és a hallgatóság kérdéseire engedékeny válaszokat adott.

— Mivel magyarázza, hogy ön — egy apolitikus és óvatos ember — az 1956-os népfelkelés szegedi eseményeinek központjába került?

— Az ifjúság irántam bizalommal volt. Talán azért, mert az egyetemi szociális bizottságnak elnöke voltam, azaz a kollégiumok és a menzák felügyeletét is elláttam az egyetemi tanács kérésére, s nagy igényekkel léptem föl az állapotok javításáért. Sikertelen eredményeket elért, s erről tudott az ifjúság. Igazságos, tárgyilagos embernek tartották. Közeli kapcsolatba, baráti közelségbe kerültem a hallgatókkal azokon a tanulmányi kirándulásokon, illyusket a tanszéken oktatott anyag „missztrálására” szereztem.

Október 20-a előtt megjelent nálam az ún. Összegytemi Tíz Bizottság közlése, s arra kért, vállaljam el a másnapra tervezett egyetemi naggyűlés tanárlónki tisztét. Én szerettem volna elhárítani kérésüket, de amikor elmondták, hogy a tudományegyetemi diákságon kívül az orvostanhallgatók, és a tanárképzősök is rámszavaztak, elvállaltam. Abban a helyzetben egy bizonyos felelősségérzet erősödött meg bennem. Azt láttam, hogy azon a naggyűlésen óriási tömeg gyűlt össze (az egyetemi hallgatóságon kívül a város lakói is eljöttek, az Ady téri épületbe: az auditorium maximumában, a lépcsőkön, a folyosókon — egészen az utcáig — zsúfolódtak az emberek), forrott a légkör, s tudtam, hogy az eredetileg kitűzött témán — a MEFESZ megalaktása, s a diákság követeléseinek ismertetése — túl olyan dolgok kerülhetnek elő, hogy szükség van az események kézben tartására, az ifjúság óvására, nehogy túlzottan előre fussanak. Egyre élesebb főlészólások, követelések hangzottak el. Csak akkor korlátoztam a felszólalásokat, mikor úgy ítéltam meg, fékezni kell a történéseket. Nem járultam hozzá, hogy a gyűlés résztvevői kivonuljanak a Dóm térre, mert akkor kiüríthetett volna az utcai forradalom.

— Ön hogyan értékeli saját 1956-os szerepét?

— Az események rendkívüli sebességgel követték egymást. Október 24-én elrendelték a statáriót, de az ifjúság tovább forrongott: csoportokba verődve járták sorra az üzemeiket. Összeült az Egyetemi Tanács, ki kellett vonulnia a központi épület aulájába, mert az egyetemi hallgatók ott gyülekeztek, s — a tanács kérésére — elmondtam, mit jelent a statáriális eljárás, mire vigyázzanak. Az egyetemi ifjúság távol is tartotta magát az erőszakos cselekményektől. A fordulat október 26-án következett. A lakásomból jöve, a Széchenyi téren mentem át. Láttam, tüzeregyenruhás katonák fegyverüket lábhoz téve, kordont vonva várakoztak. A különböző utcákból sereglett a munkástömeg a térre, ahol gyűlést akartak tartani. Ezen a napon is együtt ült az Egyetemi Tanács. A várható események láttán azt javasoltam,

összük meg a feladatokat. Én elmentem a párthoz (a jelenlegi Sajtóházban volt a pártbizottság), és a karhatalmi alakulatok parancsnokságához (a Kosuth Lajos sugárútra), s igyekeztem lebeszélni őket, hogy tüzet nyissanak, bármilyen esemény következék is be. A rektor (Baróti Dezső), meg a bölcsészkar dékánja, Nyíri Antal vállalta, kimennek a Széchenyi térre, s az ott fölsorakozó egyetemi hallgatókkal megértetik, a kordontól segítsenek távol tartani a tömeget, semmiképpen se törjék azt át. A karhatalmi parancsnokságon annyit sikerült elérnem, hogy megígérték, ameddig lehet, nem adják ki a tűzparancsot. A kordonhoz közeledő tömeget figyelmeztető lövésekkel akarták visszatartani, ám az egyik golyó épületnek ütközve megváltoztatta irányát, s egy fiatal munkást megölt. Erre a tömeg — érthetően — hisztérikusan viselkedett. Ezután a helyzet bizonytalanra vált. A rektor javaslatára az egyetem vezetői illegálisba vonultak. En is elhagytam a lakásom, a szem-, majd a gyermekklinika kaptam elhelyezést.

— Ezek szerint az egyetem vezetői az eseményektől sodorítva kerültek a történések élére?

— Az egyetemi hallgatók voltak főszereplői az eseményeknek. Az Egyetemi Tanácsnak óvnia kellett őket. Megpróbáltuk visszatartani azokat, akikre valamilyen diszciplináris hatáskör lehetett. A szülők ránk bízták a felnőtt gyerekeiket. Ezt a felelősséget én átéreztem, többgyermekes családom volt.

— Az egyetem pártvezetői hogyan reagáltak?

— A rektor és helyettese, Pólay Elemér párttag volt. Arra nem emlékszem, hogy Nyíri Antal bölcsész dékán párttag volt-e, de Koch Sándor, a TTK dékánja — hasonlóan hozzám — nem volt párttag. Az tény, hogy az MDP tagjai kezdetül fogva nagy számban vetek részt az akciókban, és a forradalmi hangulat levezetésében.

— Ön azonban kilépett ebből az egyetemi körből, a városi néptanács elnöke lett. Hogyan került erre sor?

— A katonai parancsnokság az október 26-i elhamarkodott tűzparancs következményeitől olyan izgalomba jött, hogy összehívatta az előző napokban megalakult munkástanácsok képviselőinek naggyűlését. Az egyetemnek nem volt ilyen tanácsa, de a felhívásra kénytelenek voltunk képviselgetni magunkat. Az Egyetemi Tanács úgy döntött, hogy engem és Kukán Ferenc szociológusprofesszort küld el megfigyelőként. Rám azért esett a választás, mert mint jogász, tudom, mit kell, vagy lehet ilyen rendkívüli helyzetben tenni. Ott közfelkiáltással a néptanács elnökévé választottak. Én nagyon szerettem volna mentesülni ez alól a feladat alól, mert ez már közvetlen „platra lépést” jelentett, s ez a típusú szereplés távol állt tőlem. De olyan volt a helyzet, hogy — a közérdekre tekintettel — vállalnom kellett a megbízatást.

— Intézkedéseiben mi vezette Önt? Milyen tapasztalatokra, kapcsolatokra, információkra támaszkodva cselekedett?

— Azt tudtam, ebben a helyzetben a leghelyesebb követelmény: életet és javakat menteni, a város lakosságának békéjét biztosítani, az olyan felelőtlen akcióknak gátat szabni, amelyeknek következményei beláthatatlanok. A katonai parancsnok kérésére, a városi néptanács nevében kellett átvennem a hatalmat a katonaságtól. Az első követelése az volt, hogy azonnal állítsák le a városban átvonuló szovjet tankhadosztalot. Továbbá azt mondtam: „Föltétlenül elvárom: hogy Önök, ha kérem, a segítségemre siessenek!” Mindent teljesítettek. Az volt az érzésem, hogy boldogok ezek a

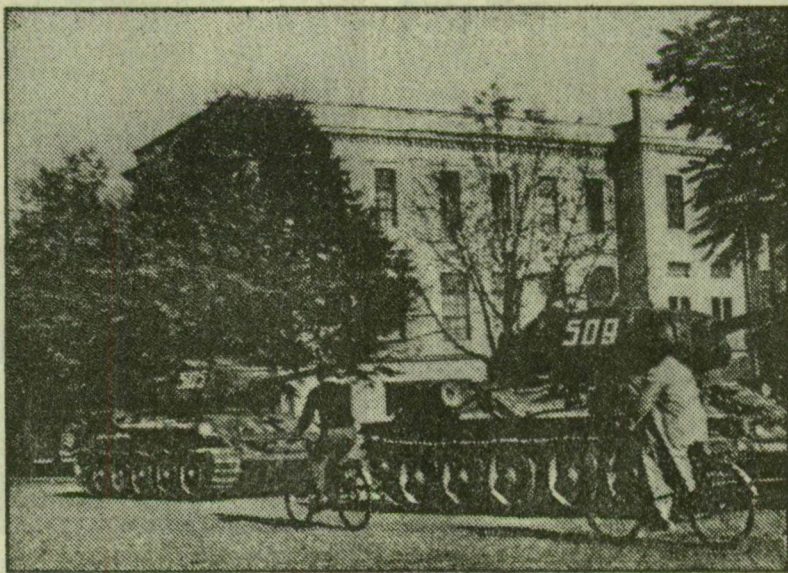
magas rangú tisztiek, hogy megszabadulnak a felelősségtől. A városi néptanács is feladata magaslatán állt: míg én távol voltam, határozatokat hoztak — köztük olyanokat is, melyeket korainak tartottam (például az ENSZ-hez való fordulást), s nem hagytam jóvá. De nagyon gyorsan követték egymást az események. Fogadtam az egymás után érkező küldöttségeket, s egyszer csak arra lettem figyelmes, hogy előzetes beleegyezésem nélkül, valaki a városháza előtt összegyűlt tömegnek felolvasta a néptanács 13 pontból álló követelését. A kiáltvány később a helyi napilapban is megjelent. Szilárd támaszra az egyetemi hallgatókban találtam. Közülük egynéhányan járták a várost, s minden rendellenességet megakadályoztak, nekem jelentettek. Ez segítséget adott ahhoz, hogy vértelen forradalom lehessen Szegeden. A következő napokban is fékezni kellett az eseményeket. Például egy ávos lincselés sikerült megakadályoznom. November 3-ára már úgy tűnt, győzünk. Ilyen értelmű beszédet mondtam a szegedi „Széchenyi” rádióban. (A MÁV Igazgatóság rádióját alakították át erre a célra.) Erreföl november 5-ére virradó éjjel „belopóztak” Szegedre is a szovjet tankok.

— A szovjet megszállás idején milyen korlátok között cselekedhettek?

— A néptanács bátorására, kitartására példa, hogy november 5-én, hétfőn, spontán összeültek, s folytatták a munkát, mint ha mi sem történt volna. A Széchenyi tér szélén tankok sorakoztak, de a szovjet tiszték nem jelentkeztek, mi sem kerestük velük a kapcsolatot. Az oroszok jelenlétének második napján a néptanács szűkebb körű sajtóértekezletre rontottak be rohamsisakos, mongolarcú katonák, s szuronyokkal közrefogták, a munkatársaimat a falhoz állították. Később a szegedi volt párttitkár a fülembe súgta, azt tervezzük, engem a Szovjetunióba szállítanak. Egy idő múlva a szobába visszatért a szovjet parancsnok, aki közölte velem, úgy határoztak, vegyek részt a város új vezetésében, a január 1-re tervezett új választásokig. Nem akartam hinni a fülemnek, de természetesen elvállaltam, mert eddig is a városért dolgoztam, s nem vagyok a magam ellensége. A rádión keresztül másnap rövid beszédet intéztem Szeged lakosságához. Kértem, szűnjön meg a sztrájk. A várost tehát én vezetem továbbra is...

Ü. I.

(Részlet a Szegedi Egyetem városi hetilapja 1989. október 9-i számában közölt interjúból.)

Szovjet tankok a múzeum előtt.

'56 programja Szegeden született

A „forradalom első dokumentumaként” emlegetik a Budapesti Műszaki Egyetem Jövő Mérnöke című diáklapja, október 23-ai számát, amely közli azt a tíz pontot, amit később a forradalom követeléseként neveztek. A szegedi események jelentőségét érzékelteti az említett írás első mondata: „Csatlakozunk a szegedi egyetemistákhoz, a szegedi MEFESZ-hez.” A két dokumentum összevetésére dr. Kiss Tamást, a MEFESZ egyik alapító tagját kértük.

„Ha a szegedi diákszervezet 20 pontos követelését a 10 pontos budapestivel összevetjük, kiderül: a szegediek érdekvédelmi ügyekben is felleptek; politikai követeléseik pedig tartalmilag jórészt azonosak a budapesti elképzelésekkel, bár a sorrend eltér.

— Mi úgy fogalmaztunk, hogy „biztosítani kell a tájékoztatás szabadságát”, a budapestiek vélemény- és sajtószabadságot követeltek. Mi Nagy Imrét és Lukács Györgyöt akartuk a központi vezetésben látni, ők új pártvezetést, és Nagy Imre miniszterelnökségét követelték. Mi

Tudósok segélykiáltása

A szegedi tudományegyetem kivételes módon reagált a szovjet csapatok bevonulására: felhívást intézett a világ egyetemeihez. Ennek körülményeiről Baróti Dezső, az 1956-os rektor a következőket mondta: „... 1956. november 3-án tettük, amikor már baljós hírek érkeztek a közelgő szovjet intervencióról... A posta bizonytalansága miatt le kellett mondanunk arról, hogy fölhívásunkat az egyes egyetemekhez külön-külön juttassuk el. Szent-Györgyi Albertnek táviratoztunk, és őt kértük meg arra, hogy felhívásunkat tegye közzé. Ezt a tudományos világban nagy tekintélyű Nature című folyóiratban tette meg, s mivel ez csak a forradalom eltiprása után történhetett, akkor már mint a magyar tudósok segélykiáltását kommentálhatta...” (A Szegedi

Egyetem című városi hetilapban 1989. október 30-án megjelent interjú részlete.)

*

A szegedi egyetem felhívása a világ valamennyi egyeteméhez

Az újjászületett, demokratikus Magyarország nemzeti függetlenségének visszanyerése után, békében és barátságban kíván élni közvetlen szomszédaival, és a világ valamennyi népével. Mi, a szegedi egyetem, felhívást intézünk a világ valamennyi egyeteméhez, hogy erkölcsi tekintélyükkel álljanak mellénk abban a törekvésünkben, hogy hazánk függetlensége és ezzel a béke helyreállítása — amely a tudományos munka alapfeltétele — mielőbb biztosítható. Külön kérjük azokat a tudósokat, akikkel az elmúlt évek során személyes kapcsolatba léphettünk, akár külföldön, akár hazánkban, legyenek segítségünkre. Szerény erőnkkel eddig is arra törekedtünk, hogy kutatásainkkal az egész emberiség haladását, és jobb jövőjét szolgáljuk. A jövőben is mindent meg akarunk tenni, hogy az általunk mindig becsült szomszéd népekkel, és a világ valamennyi kutatójával együttműködhessünk. Boldogok volnánk, ha ez a célunk megvalósulhatna.

Baróti Dezső rektor, Korpássy Béla dékán, Abraham Ambrus, Bónus György, Budó Ágoston, Csik Lajos, Fodor Gábor, Greguss Pál, Hetényi Géza, Huszák István, Ivanovics György, Jancsó Miklós, Kanó Béla, Koltay-Kastner Jenő, Szabó József, Szabó Zoltán, Székelyfalvi-Nagy Béla, Waltner Károly egyetemi tanárok. (Szeged Népe, 1956. november 4.)